

Pääjohtaja Erkki Liikanen

KILPAILULLA LISÄÄ TUOTTAVUUTTA JA INVESTOINTEJA

STTK:n talouspoliittinen seminaari

16.8.2005

1. Kalvo: Kilpailulla lisää tuottavuutta ja investointeja

Suomi ja koko maailma kansainvälistyy. Eikä globalisoitumista pääse pakkoon.

Yritysten ja työntekijöiden kannalta katsottuna globalisoituva maailma on monin tavoin haasteellinen. Yritysten täytyy hallita entistä monimutkaisempia tuotanto- ja logistiikkaprosesseja. Samalla tiedon osuuden kasvu työssä vaatii työntekijöiltä korkeampaa ja monimuotoisempaa osaamista.

Yritysten ja työntekijöiden on myös kyettävä varautumaan ja sopeutumaan muuttuviin kansainvälisiin kilpailu olosuhteisiin. Yritysten ja työntekijöiden innovatiivisuudesta on tullut myös oleellinen osa menestyvän yrityksen kilpailutekijää.

Sama pätee pitkälti myös kansantalouksiin. Yksi keskeinen ero kansantalouden ja yrityksen välillä liittyy kuitenkin siihen, että kansantalous ei voi muuttaa sijaintipaikkaansa ja sen tuotannontekijät ovat keskipitkällä aikavälillä annettuja. Erityisesti tämä pätee työvoimaan joka sittenkin on – monista erisyistä johtuen – varsin liikkumaton tuotannontekijä erityisesti kansainvälisesti, mutta myös kansallisesti.

Yritys voi puolestaan sijaintipaikkaansa vaihtamalla tai toimintojaan hajauttamalla muuttaa kilpailuasemaansa. Tämä on tiedetty aina, mutta globalisoituvassa maailmassa yritysten toimintojen ja sijaintipaikan muutokset rajojen yli tapahtuvat nopeammin ja useammin. Kansantaloudet ja alueet jotka eivät ole riittävässä määrin varautuneet tähän kokevat muuttuneen kansainvälisen ympäristön vaikeammaksi.

2. Kalvo: Kansainvälistymisen haasteet

Syynä on se, että yritysten sijaintipaikan vaihtoon – tai toimintojen hajauttamiseen - liittyy runsaasti erilaisia kustannuksia kun yritys sopeuttaa tuotantorakennettaan ja tuotannontekijöitään. Yrityksen kannalta tällainen toiminta on "kannattavaa" niin kauan kuin odotettu voittojen lisäys tuotannon uudelleen järjestelyistä ylittävät sille aiheutuvat kustannukset.

Kansantalouden tasolla tilanne on huomattavasti ongelmallisempi. Sopeutumiskustannukset kohdentuvat usein alueellisesti ja ajallisesti varsin epätasaisesti, kuten olemme historian saatossa nähneet. Ne voivat kohdentua myös työntekijöiden kannalta hyvinkin epäedullisesti tilanteissa joissa työhön uudelleen sijoittuminen vaikeaa ja kestää hyvinkin pitkän aikaa.

Kustannuksia syntyy myös siellä mihin yritykset siirtyvät. Kustannuksia syntyy työvoiman uudelleen koulutuksesta, rekrytoinnista ja investointien kautta tuotannollisen pääoman uudelleen rakentamisesta.

Miten yksittäinen kansantalous tai alue - kuten EU- voi sitten varautua tähän muuttuneeseen tilanteeseen? Julkisessa keskustelussa perinteisesti peräänkuulutetaan sitä, että joustavat työmarkkinat yhdessä sopivasti viritetyn taloudellisen turvaverkon kanssa voivat lieventää ja tasoittaa näitä kustannuksia. Tämä pitää tietenkin paikkaansa.

Suuri haaste syntyy kuitenkin siitä, että kansainvälisen kilpailun merkitys yritysten investointipäätöksissä korostuu vääjäämättä. Kysymys onkin: Kykeneekö Suomi ylläpitämään keskeisillä toimialoilla riittävää kilpailuetua muihin maihin nähden. Samalla tavalla Euroopan tasolla kysymys on siitä, kykeneekö Eurooppa alueena kilpailemaan kansainvälisistä sijoituksista suhteessa Yhdysvaltoihin ja nopeasti kehittyviin Aasian maihin.

Suomen osalta lienee varsin selvää, että emme korkean palkkatason maana kykene houkuttelemaan kansainvälisiä tuotannollisia investointeja niille perinteisille teollisuuden aloille, joissa itse tuotanto on hyvin työvoimavaltaista. Tästä on vuosien aikana saatu esimerkkejä runsaasti.

Suomella onkin kaksi haastetta yhtä aikaa. Yhtäältä Suomessa sijaitsevan tuotannollisen pääomakannan kasvu hidastuu investointiasteen laskun myötä ja toisaalta työn tarjonta asteittainen pienenee väestön ikääntymisen myötä. Molemmat edellyttävät, että tuotannontekijöiden käyttöä voidaan entisestään tehostaa.

Tämä voi tapahtua periaatteessa kahdella eri tavalla: Työn tuottavuuteen voidaan vaikuttaa suoraan esimerkiksi järjestelemällä työ uudelleen ja ”älykäämmin” ja myös koulutuksella.

Pääoman tuottavuuden kohottaminen puolestaan edellyttää investointeja, jotka tehostavat tuotantoprosessien ja informaationkin hallintaa. Globalisaation aiheuttama tuotantoketjujen pirstoutuminen edellyttää myös tehokasta informaatioteknologian hyväksikäyttöä tuotantoketjujen ja asiakassuhteiden hallinnassa.

Tässä yhteydessä kilpailupolitiikka ja markkinoiden sääntelyn purkaminen ovat nousseet entistä tärkeämpään asemaan myös eurooppalaisessa talouspoliittisessa keskustelussa.

Tähän on tultu, kun on analysoitu Yhdysvaltojen ja Aasian maiden nopeamman kasvun syitä. Erityisesti Yhdysvaltojen taloudellisen etumatkan kenties tärkeimpänä syynä on pidetty sen kilpailullisuutta ja markkinoiden avoimuutta: kilpailullisen ympäristön dynaamiset hyödyt näkyvät parhaillaan yritysten innovatiivisuudessa ja tätä kautta teknisen kehityksen nopeudessa.

Tarkastellaanpa tilannetta hieman tilastotiedon valossa. Seuraava kuvio havainnollistaa kansainvälisesti vertailukelpoisesti asukasta kohden lasketun bruttokansantuotteen kehitystä Yhdysvalloissa, Euroopassa ja Suomessa.

3. Kuvio. BKT asukasta kohti:
kumulatiivinen muutos (log.)
vuodesta 1980 lähtien

Kuviosta käy ilmi ainakin seuraavaa.

Euroopan elintasokuilu Yhdysvaltoihin nähden on kasvanut jatkuvasti 1980-luvun alusta lähtien. Vuoden 2002 lopulla Euroopan kansantuote henkeä kohden oli noin kolmanneksen matalampi kuin Yhdysvaltain. Suomen osalta tilanne näyttää hieman valoisammalta. Suomi on kyennyt kuroma umpeen elintasokuilua Yhdysvaltoihin merkittävästi 1990-luvulla.

Tähän on ollut syynä suurelta osin poikkeuksellisen nopea tuottavuuden koheneminen elektroniikkateollisuudessa. Pohjola ja Jalava¹ ovat arvioineet, että vuosina 1995–2002 noin kolmannes bruttokansantuotteen kasvusta syntyi tieto- ja viestintätekniikan tuotannosta. Ja mikä mielenkiintoista, tieto- ja viestintätekniikan yhteenlaskettu kontribuutio työn tuottavuuden kasvuun oli heidän laskelmiensa mukaan reilut 40 %.

Tieto- ja viestintätekniikan suuri tuottavuuskontribuutio selittyy sillä, että alan teollisuudessa syntyy runsaasti yleiskäyttöistä tekniikkaa, joka leviää parhaimmillaan nopeasti käyttöön ja vaikuttaa sitä kautta koko talouden tuottavuuteen ja elintasoon.

Euroopassa tuottavuus kasvoi Yhdysvaltoja nopeammin vuosina 1973-1995. Mutta huolestuttavaa on se, että Eurooppa on menettänyt –90-luvun puolivälin jälkeen etumatkansa tuottavuuskehityksessä.

Tätä seikkaa valottavat vielä seuraavat kaksi kuviota.

4. Kuvio. Yksityinen kulutus asukasta kohti: kumulatiivinen muutos (log.) vuodesta 1981 lähtien

¹ Jalava, Jukka ja Pohjola, Matti (2005) "ICT as a Source of Output and Productivity Growth in Finland". HECER Discussion Papers No. 52.

Ensimmäisessä kuviossa verrataan kansainvälisesti vertailukelpoisesti yksityisen kulutuksen kehitystä Euroopassa, Suomessa ja Yhdysvalloissa vuodesta 1981 lähtien. Kuvio kertoo pitkälti saman tarinan kuin edellinenkin, mutta siitä käy ilmi myös se, että vaikka Suomi on saavuttanut bruttokansantuotteen mitattuna Yhdysvaltoja elintasossa, näin ei ole käynyt yksityisessä kulutuksessa. Myös Eurooppa kokonaisuudessaan on jäänyt tasaisesti jälkeen Yhdysvalloista yksityisessä kulutuksessa.

Seuraavassa kuviossa bruttokansantuotteen kasvu hajotetaan työn tuottavuuden ja työllisyyden kasvusta johtuvaksi.

5. Kuvio. Bruttokansantuotteen osatekijät vuodesta 1980 lähtien

Tästä kuvioista havaitaan, että Yhdysvaltojen ja Euroopan välisestä elintasokuilusta noin kolmannes selittyy Euroopan heikomman työn tuottavuuden ja kaksi kolmasosaa heikomman työllisyyden kautta.

Lopuksi seuraavassa taululukossa tarkastellaan työn tuottavuuden kasvua Euroopassa ja Yhdysvalloissa sekä koko talouden että eri toimialojen välillä.

6. Taulukko. Työn tuottavuuden kasvu eri toimialoilla

Taulukosta havaitaan, että keskeinen selitys Yhdysvaltojen nopeampaan tuottavuuskehitykseen löytyy tieto- ja viestintäteknikkaa käyttävistä palveluista sekä tieto- ja viestintäteknikkaa tuottavasta tehdasteollisuudesta. Näillä aloilla tuottavuuden kasvu nopeutui Yhdysvalloissa voimakkaasti samaan aikaan kun se Euroopassa hidastui. EU:lla on ollut kilpailuetua perinteisen teollisuustuotannon aloilla. Tuottavuus on kasvanut Euroopassa nopeammin kuin Yhdysvalloissa toimialoilla, joilla tietotekniikkaa käytetään vain vähän.

Jos toimialakohtaista jakoa tarkastellaan vielä tarkemmin, havaitaan, että ennen kaikkea tukku- ja vähittäiskaupan tuottavuus on kasvanut Yhdysvalloissa nopeasti, kun taas EU:ssa sen kasvu on ollut hyvin hidasta.

7. Kuvio. Kontribuutiot tuottavuuden kasvun nopeutumiseen Yhdysvalloissa

Yhdysvalloissa vähittäis- ja tukkukauppa sekä rahoituspalvelusektori liittäisensä selittävät 95 % tuottavuuden kasvun kiihtymisestä periodien 1990–1995 ja 1995–2001 välillä.

Euroopassa tuottavuuden kasvu hidastui vastaavana aikana useimmissa maissa. Suuri ero Yhdysvaltoihin onkin syntynyt ennen kaikkea palvelusektorin tuottavuuskehityksessä. Euroopastakin löytyy toki ainakin yksi toimiala, jolla tuottavuuden kasvu on ollut selvästi nopeampaa kuin Yhdysvalloissa, nimittäin telekommunikaatio.

Mikä sitten voisi selittää heikomman tuottavuuskehityksen Euroopan palvelusektorilla?

Erääksi selitykseksi on tarjottu nimenomaan kilpailun puutetta.² Esimerkiksi OECD on arvostellut eurooppalaisia useissa maatutkimuksissa – Suomi mukaan lukien – kilpailun puutteesta erityisesti suljetulla sektorilla. OECD:n Suomea koskevassa maaraportissa³ todetaan, että hyödykemarkkinoiden kilpailun esteitä purettiin Suomessa nopeasti 1990-luvun alkupuolella, mutta sen jälkeen vauhti on hidastunut. Vientisektorilla toimivat yritykset ovat alttiina ulkomaiselle kilpailulle, ja tämän sektorin tuottavuuden kehitys on ollutkin parempaa. Sen sijaan useat suljetun sektorin alat – erityisesti palvelusektori – ovat heikosti kilpailtuja.

Huomattava on myös se, että palveluiden tuottaminen on hyvin työvoimavaltaita ja usein palveluiden luonne on sellainen että asiakkaat ja tuottaja ovat lähekkäin. Tämä merkitsee sitä, että riski palveluiden tuotannon siirtymisestä pois kotimarkkinoilta on pienempi kuin monilla muilla talouden aloilla.

Toisaalta on myös huomattava, että vaikka Euroopan sisämarkkinat toimivat hyvin tavaroiden ja pääomien osalta, se ei näy palvelusektorin kilpailullisuuden lisääntymisenä samassa määrin kuin muilla talouden sektoreilla. Tässä mielessä EU:n neuvostossa ja parlamentissa esiin tulleet ongelmat ja pelot ns. palveludirektiivin käsittelyssä ovat huolestuttavia. Kyse on – julkisesta keskustelusta huolimatta – varsin maltillisesta reformista, jossa olisi korjattu yksi sisämarkkinoiden toteutumiseen jäänyt suuri aukko: Direktiivi helpottaisi palveluiden tarjoajien mahdollisuutta kilpailla yli maiden rajojen ja näin loisi Eurooppalaiset sisämarkkinat myös palveluille.

² O'Mahony ja van Ark (2003).

³ Høj ja Wise (2004).

Palvelusektorin Eurooppalaisten sisämarkkinoiden synnyttämisen eteen on kuitenkin syytä ponnistella edelleen. Tulevaisuudessa se on yksi keskeisiä taloudellisen kasvun moottoreista. Se on myös sektori jonka kasvun työllistävät vaikutukset ovat sen työvoimavaltaisuudesta johtuen suuret.

Palveludirektiivin saama vastustus kuvaa hyvin kilpailu – ja säännöstelypolitiikkaan liittyviä intressiristiriitoja eri talousyksiköiden välillä: Reformin hyödyt ja kustannukset voivat jakaantua epätasaisesti niin alueellisesti kuin ajallisestikin eri talousyksiköiden välillä. Vastustus kuvaa ehkä myös sitä epätietoisuutta joka liittyy taloudellisten reformien vaikutuksiin yksilö, yritys, ja koko kansantalouden tasolla.

Tätä epätietoisuutta voidaan ainakin jonkin verran lieventää tukeutumalla saatavilla oleviin taloudellisiin tutkimuksiin.

Palkansaajien tutkimuslaitos järjesti yhdessä Kilpailuviraston kanssa aiheesta seminaarin viime syksynä, missä todettiin, että alan taloustieteellinen tutkimus Suomessa on vielä vähäistä ja hajanaista. Niin varmasti on.

Kansainvälisellä kentällä tutkimuskokemusta kuitenkin on jo varsin paljon. Monissa viimeaikaisissa tutkimuksissa kilpailun on nähty parantavan talouden suorituskykyä erityisesti niin sanottujen dynaamisten tuottavuus vaikutusten kautta.

Kilpailun ja deregulaation vaikutukset ovat kuitenkin monimutkaisia joten niiden seikkaperäinen analysointi edellyttää kokonaistaloudellisten mallien käyttöä. Kilpailun lisääntymiseen liittyviä mallilaskelmia on tehty Kansainvälisessä valuuttarahastossa IMF:ssä ja myös Suomen Pankissa käyttäen hyväksi moderneja makrotaloudellisia malleja.

Kun taloudenpitäjien käyttäytymisvaikutukset ja ennakoiva käyttäytyminen otetaan huomioon, mallien avulla voidaan arvioida keskeisten taloudellisten muuttujien – kuten investointien, kulutuksen ja työllisyyden – kehitystä talouden sopeutuessa uuteen kilpailulliseen ympäristöön. Laskelmien perusteella voidaan arvioida myös vaikutuksia kuluttajien hyvinvointiin pitkällä ajavälillä, sekä sitä miten reformin kustannukset jakaantuvat alueellisesti ja ajallisesti eri talouden yksiköiden välillä.

Näissä mallilaskelmissa hyödykemarkkinoiden kilpailun kiristyminen voidaan tulkita tilanteeksi, missä hinnat nousevat väliaikaisesti hitaammin kuin muualla maailmassa. Vastaavasti kilpailun kiristyminen työmarkkinoilla, voidaan tulkita tilanteeksi missä palkkojen kasvuvauhtia hidastuu väliaikaisesti. Tällainen väliaikainen inflaation hidastuminen voi johtua esimerkiksi siitä, että yritykset muuttavat hinnoittelukäyttäytymistään juuri kilpailun kiristymisen vuoksi. Tästä on Suomessakin runsaasti näyttöä esimerkiksi päivittäistavara-kaupassa ja puheluiden hinnoittelussa.

8. Taulukko. Kilpailun kiristyminen Euroopassa: Pitkän aikavälin vaikutusten arviointia GEM-mallin avulla

Kansainvälisessä valuuttarahastossa (IMF) kehitetyn mallin avulla⁴ tehdyt laskelmat osoittavat, että jos hyödykemarkkinoiden kilpailu lisääntyisi euroalueella samalle tasolle kuin Yhdysvalloissa, olisivat reaalitytöudelliset vaikutukset pitkällä aikavälillä huomattavat. Laskelmien mukaan euroalueen tuotanto voisi kohentua vajaan 10 %. Kulutus ja työllisyyskin voisivat kasvaa vajaan 5 %. Tämän seurauksen kuluttajien hyvinvointi voisi lisääntyä parikin prosenttia pitkällä aikavälillä. Huomattavaa myös on, että tällaisen reformin vaikutuksesta myös investoinnit voisivat lisääntyä huomattavasti.

Kaiken kaikkiaan, näiden vaikutusten seurauksena elintasokuilu Yhdysvaltojen ja Euroopan välillä kaventuisi. Mallilaskelmien perusteella näyttäisi siltä, että kilpailullisuuden erot hyödyke- ja työmarkkinoilla selittäisivät noin puolet Euroopan ja Yhdysvaltojen elintasoerosta.

Euroalueen kilpailun lisääntymisellä olisi heijastusvaikutuksia myös muuhun maailmaan. Tuotanto ja kulutus voisivat kasvaa noin prosentin verran suhteessa perustilanteeseen, jossa tuottajien hintamarginaalit pysyisivät ennallaan. Heijastusvaikutukset muuhun maailmaan syntyisivät lähinnä euroalueen pirstyvän kysynnän vaikutusten kautta.

Kilpailun lisääntymisen vaikutuksia on arvioitu myös Suomen talouden kannalta. Suomen Pankissa on tehty Aino-mallilla alustavia laskelmia hyödykemarkkinoiden kilpailun lisääntymisen vaikutuksista. Näissä laskemissa päädyttiin samansuuntaisiin tuloksiin kuin IMF:n laskelmissakin: pitkällä aikavälillä hyödykemarkkinakilpailun lisääntyminen johtaisi kulutuksen ja investointien kasvuun.

⁴ Ks. esim. Bayomi et al. (2004). Mallista käytetään lyhennettä GEM.

Maaliskuussa 2005 ilmestyneessä Suomen Pankin Euro & talous -lehdessä tarkasteltiin IMF:n laskemien mukaisesti tilannetta, jossa kilpailullisuus lisääntyisi samanaikaisesti sekä hyödyke- että työmarkkinoilla. Näiden laskelmien keskeiset tulokset käyvät ilmi seuraavasta taulukosta.

9. Taulukko. Hyödyke- ja työmarkkinakilpailun lisääntyminen Suomessa: Simulointituloksia Aino-mallilla

Taulukosta voidaan havaita, että talouden sopeuduttua uuteen kilpailutilanteeseen yksityinen tuotanto kasvaisi Suomessa noin 3 %. Uudessa kilpailutilanteessa hinta- ja palkkamarginaalit ovat supistuneet yhteensä 2 ja 5 prosenttiyksikköä lähtötilanteeseen nähden. Yksityisen tuotannon kasvua ruokkii yksityisen kulutuksen 2,5 prosentin lisääntyminen. Tämä näkyy pitkällä aikavälillä vajaan 2 prosentin kasvuna työllisyydessä sekä reilun 3,5 prosentin kasvuna investoinneissa. Reaalipalkka nousee vajaan 3 %, ja kotitalouksien hyvinvointi lisääntyisi lopulta noin prosentin verran.

Kaiken kaikkiaan, laskelmat osoittavat myös sen, että hyödykemarkkinoiden kilpailullisuuden lisääntyminen selittää tuloksista suuremman osan, noin 2/3 osaa.

Taulukosta käy myös ilmi myös se, kuinka talouden sopeutuminen uuteen kilpailulliseen tilanteeseen vie oman aikansa. Reformien lyhyen aikavälin vaikutukset voivat olla taloudenpitäjille kuitenkin kipeitä.

10. Kalvo: Kilpailun kiristymisen – reaalitalouden sopeutumismekanismit

Kilpailun lisääntyminen merkitsee yrityksille ainakin väliaikaisesti voittojen supistumista, koska yritykset joutuvat sopeuttamaan toimintojaan uuteen kilpailutilanteeseen. Uusien kilpailijoiden tulo markkinoille syö markkinaosuuksia, ja tämä voi edellyttää huomattaviakin hintamarginaalien tarkistuksia. Kilpailun kiristymisen näkyy lyhyellä aikavälillä näin myös työllisyyden huononemisenä ja varallisuusvaikutusten kautta kotitalouksien tulotason ja kulutuksen heikentymisenä. Jos julkisen sektorin menokehitys pidettäisiin ennallaan, syntyisi tästä kehityksestä myös paineita lievään veroasteen nostoon.

Pidemmällä aikavälillä vaikutukset ovat kuitenkin selkeästi positiivisia, vaikka kilpailun tuottavuutta lisäävää suoraa vaikutusta ei edes otettaisi huomioon. Kilpailun kiristymisen tuottavuusvaikutukset tulevat esiin todennäköisimmin vasta jonkin ajan kuluttua. Tämä johtuu siitä, että tuotantoprosessien uudelleenorganisointi vie aikaa. Samoin uusien tuotteiden kehittäminen ja markkinointi imevät yritysten resursseja, ja tämä on pois tuotannollisesta toiminnasta.

Tällaiset mallilaskelmat ovat tietenkin vain suuntaa antavia, mutta näiden laskelmien perusviestiä tukevat myös muut tutkimustulokset. Jo keskipitkällä aikavälillä kilpailullisuuden lisääntyminen näkyy talouden suorituskyvyn kasvuna ja kuluttajien elintason kohoamisena. Lyhyellä aikavälillä sopeutumisesta voi aiheutua kustannuksia, kun esimerkiksi kaikki yritykset eivät välttämättä kykene sopeutumaan lisääntyvän kilpailun vaatimuksiin.